

valk hof nieuws

16e jaargang nr.2
1978 - 1991.

COLOFON VALKHOFNIEUWS

REDACTIEADRES: ST. ANNA STRAAT 286
6525 HC NIJMEGEN

REDACTIELEDEN: H. van Brienem;
M. Vollebregt;
H. Schoonwater;
P. Ruysch van Dugteren;
A. Janssen.

AANLEVEREN: Tot 3 augustus 1994; liefst
op schijf en uitgedraaid.
De redactie behoudt het recht
om artikelen niet te plaatsen
of in te korten.

VALKHOFVERENIGING

LIDMAATSCHAP: Postbus 1390 6501 BJ NIJMEGEN.

CONTRIBUTIES: f20,- per jaar (65+ f15,- 1e jr.)
op Postbank 44.38.363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen.

VALKHOFKAPEL: Afspraken voor bezichtigingen
of rondleidingen: H.v.Brienem,
St. Annastraat 286 6525 HC NIJMEGEN
Tel.: 080-541379.

VALKHOFSTICHTING

SCHENKINGEN: ABN ♦ AMRO bank Nijmegen.
Rekeningnummer: 53.76.75.930
Giro ABN ♦ AMRO bank: 82.10.25.
De Valkhofstichting beheert
een herbouwfonds.

VOORWOORD

Door de redactie

In 1996 zal het 200 jaar geleden zijn dat de oude, keizerlijke burch van Nijmegen door de politieke machthebbers van die dagen werd verkocht aan een sloper. Een geschiedenis van vele eeuwen werd letterlijk fijngemalen tot cement of gebruikt als wegverharding. Dat het tij te keren is, bewijzen vele gebouwen die in Nederland en in de rest van Europa herrezen zijn. "Herbouw mag weer", zo ondervond ook de voorzitter van het Cuypersgenootschap, de heer van Leeuwen. Hij liet op onze jaarvergadering (zie verslag) een interessante diaserie zien over de wederopbouw van kasteel De Haar.

Ook in dit nummer komen we een herbouw-voorbeeld tegen: de imposante Reichsburg te Cochem in Duitsland. Een opmerkelijk artikel gaat over het laatste keizerlijke bezoek aan Nijmegen in de achttiende eeuw. Verder lezen we in twee verslagen over enkele activiteiten die onlangs in de Nicolaaskapel plaatsvonden. Dit is slechts een greep uit de artikelen.

De plannen van de Valkhofvereniging worden breed gedragen, zo bleek ook weer op de Historische Markt in de Stadhuispassage op 29 mei. Onze stand, waar ook maquettes stonden, kreeg vele positieve reacties. Als laatste nog een mededeling van de voorzitter: voor leden van de Valkhofvereniging is het boek "De Valkhofburcht" van J.J. Weve dit jaar nog voor f20,- te koop in de kapel. U dient dan wel een betalingsbewijs van de contributie mee te brengen.

MEDEDELING

Door een misverstand tussen opmaker en drukker is op de kaft-voorkant de tekening van Johan Hendriks helaas 'beeldverkeerd' afgedrukt. Onze excuses.

DE HERBOUWDE 'REICHSBURG' TE COCHEM (DUITSLAND)

Door Maurice Vollebregt

Wie Duitsland en zijn kastelen een beetje kent, kent ook het pittoreske plaatsje Cochem aan de Moezel. Oneerbiedig wordt het wel eens het "Zandvoort van Duitsland" genoemd, omdat het 's zomers wel een Hollandse enclave lijkt.

En inderdaad: aan de Nederlandse kust is het *Bratwurst* en *Zimmer frei* dat de klok slaat; aan de Moezel wordt al kilometers van te voren in aangekondigd dat "*De Rijksburcht te Cochem*" te bezichtigen valt. Het stadje met haar 6500 inwoners ligt in het vrij smalle Moezeldal; iets tegen een helling aangebouwd. De Reichsburg domineert met haar opmerkelijke bouwstijl en torenrijkdom de omgeving vanaf een markante vooruitspringende bergkegel, meer dan 100 meter boven de waterspiegel van de Moezel. In 1988 kwam ik er voor het eerst tijdens een fietstocht door het Rijn- en Moezeldal. Wie de burcht gaat bezichtigen doet er goed aan de Duitse rondleiding te nemen, aangezien deze het meest uitgebreid is.

Om volledig te blijven volgt hier in het kort volgt hier de geschiedenis van de burcht. Ongeveer rond het jaar 1020 werd onder paltsgraaf Ezzo de burcht Cochem opgericht. Koning Konrad III liet de burcht bezetten en in de Staufische periode werd het een rijksburcht. Ook hier vond het beheer van het gebouw door een burggraaf plaats. Stad en burcht werden verder uitgebouwd en zo werd Cochem het belangrijkste centrum tussen Koblenz en Trier. Er werd tol geheven, handel gedreven en recht gesproken. Door de uitbreidingen ontstond er een behoorlijk complex met meerdere binnenplaatsen. In de zestiende en zeventiende eeuw kreeg de burcht haar huidige aanzicht. De belangrijkste elementen zijn het hoofdgebouw met vleugels en torentjes en een stoere donjon. Het geheel wordt door een brede, buitenste ringmuur omsloten. Dit patroon is bij veel burchten op heuvels toegepast, ook bij het Valkhof.

Net zoals in Nijmegen waren het de Fransen die roet in het eten gooiden. Het was echter niet Napoleon, maar Lodewijk

Centrum van Cochem (foto's artikel: Reichsburg GmbH).

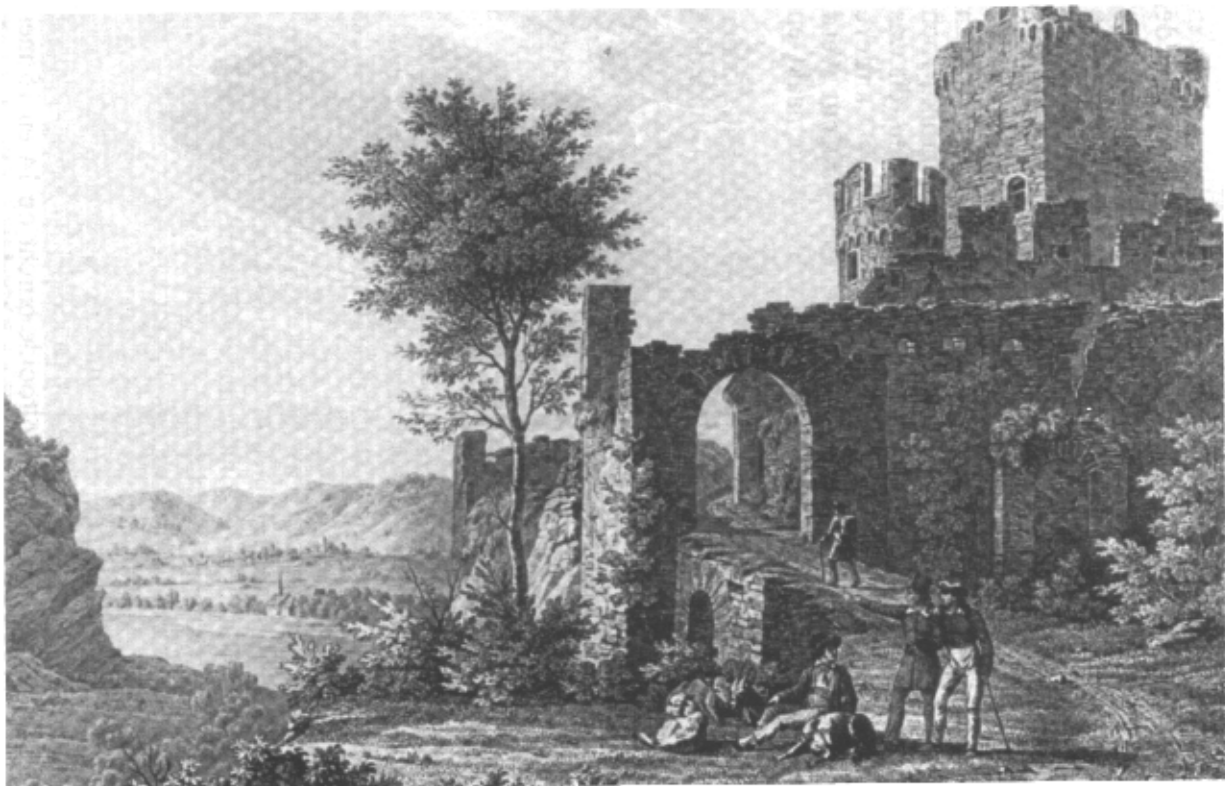
XIV, de beroemde Zonnekoning, die in 1688 het Rijn- en Moezeland binnenviel. De burcht werd door Franse mineurs (genietroepen) opgeblazen en veranderde in een troosteloze en onbewoonbare woeste steenhoop. Vrijwel het hele stadje Cochem werd vernield. Tot het jaar 1868 zou het kasteel een ruïne blijven. Hier begint ons eigenlijke verhaal.

De Berlijnse koopman en latere Geheime Handelsraad *Jakob Louis Ravené* kocht het perceel met de resten van de Reichsburg uit het Pruisische domeinbeheer voor 300 goudmarken. Het was een bijzonder man. Hij bezat een grote daadkracht, gecombineerd met een brede kennis over zakelijke aangelegenheden, monumenten en kunst. Ravené was de ideale figuur om een dergelijke klus aan te pakken, ook omdat hij zeer vermogend was. Verder verstond hij de kunst om de juiste personen voor medewerking aan zijn project te vinden.

In juni 1868 begonnen de werkzaamheden onder leiding van de Cochemse aannemer Schmitt met het opruimen van de geweldige puinhopen, die de overgebleven muurdelen omgaven. Het vaste muurwerk werd daarna tegen instorten beschermd. Aan de Moezelkant van de burcht werd een goed bewaard gebleven kelder ontdekt en in het midden van het terrein een waterput. Daaruit werden vele romaanse, gotische en renaissance bouwfragmenten gehaald. In het jaar 1869 werden de ringmuren hersteld, compleet met kantelen, en werd het grootste deel van oudere fundamenteën blootgelegd.

Het bouwkundige grondidee voor de opbouw werd geleverd door de Berlijnse architect Hermann Ende. Later werd dit werd overgedragen aan de architect Julius Raschdorff, die een groot kenner van de Rijnlandse bouwkunst was. Hij was als stadsarchitect van Keulen en als spoorwegarchitect in de wijde omgeving zeer bekend.

Er werd besloten dat de burcht zodanig werd gerestaureerd dat er aan de buitenzijde een zestiende eeuws beeld ontstond. Van de overgebleven muurdelen en meerdere oude afbeeldingen werd dankbaar gebruik gemaakt. De gebouwen op de binnenplaatsen en de binnenzijde van het kasteel zelf werden, geheel in de trend van die tijd, enigszins geromantiseerd. Raschdorff bracht elementen uit de Franse renaissance in het

De Reichsburg was rond 1850 nog een troosteloze ruïne.

bouwconcept. Zo werden ondermeer schoorstenen verhoogd en er werden wat kleinere torentjes toegevoegd.

Bij de noordelijke poort werden meerdere gebouwen compleet herbouwd, zoals het koetsiershuis en de beheerderswoning. Over de in 1868 gevonden kelder werd een ridderzaal gebouwd, die met een poort en een klokkentorentje verbonden werd met de overige gebouwen. Het complex werd behoorlijk rijk van uitvoering maar door de juiste verhoudingen doet het nergens pompeus aan. De beste materialen werden toegepast, wat zich nu nog uit in de mooie glas-in-loodramen en het precieze vakwerk dat op vele plaatsen is gebruikt. Toch werd er voornamelijk gebruik gemaakt van leisteen (dit was ook de oorspronkelijke steensoort) en andere natuursteensoorten uit de omgeving. De waterput werd afgedekt, maar in 1984 werd deze weer opengemaakt en hersteld met een houten puthuis.

De afwerking en inrichting van de binnenzijde (onder leiding van Ernst Ewald uit Berlijn) vond op een vrij bijzondere manier plaats. Er werd niet, zoals zo vaak het geval was, gewacht tot na de voltooiing van het gehele bouwwerk. Al vanaf de aanvang werd er door kunstenaars geschilderd, gestuct en gebeeldhouwd zodra er een zaal of een ander bouwwerk voltooid werd. Dit proces liep behoorlijk gelijk op met het bouwtraject. Zoals gezegd was de stijl van de binnenzijde voor die tijd relatief modern van uitvoering; er werd voornamelijk gebruik gemaakt van de neorenaissance en de neobarok. Dit was in deze periode echter gebruikelijk in heel het Rijnland. Vele bestaande kastelen en burchten werden ook in deze trend ingericht.

In het jaar 1871 waren al grote delen van het gebouw gereed. Ravené kon als nieuwe burchtheer het gebouw al gaan bewonen, wat hij in de zomermaanden dan ook graag deed. Zo kon hij de herstellingswerkzaamheden gadeslaan vanaf de burcht die eens het verblijf van keizers, koningen en vorsten geweest was.

Tegelijk met de eerste treinrit door de geweldige tunnels door de gebergten achter Cochem (onderdeel van de spoorbaan Berlijn-Metz) kon ook de voltooidde burcht op 14 en 15 mei

Vanaf deze heuvel domineert de Reichsburg de omgeving.

1877 ingewijd worden. In dat gedenkwaardige jaar werden nieuwe en oude tijden in het Moezeldal verenigd. Ravené in het complex een geweldig feest geven waarin de ridderzaal het middelpunt van de festiviteiten was. Het werd onder meer bijgewoond door de Pruisische minister voor handel, nijverheid en openbare werken Dr. Achenbach, alsook door de president van de Rijnprovincie Dr. von Bardeleben. Verder waren er vele spoorwegofficials alsmede het stadsbestuur van Cochem met burgemeester Corell van de partij. Zelfs het bouwperoneel van de spoortunnels en de burcht waren uitgenodigd.

Ravené heeft echter niet lang van zijn levenwerk kunnen genieten, want op 28 mei 1879 stierf hij te Mariënbad. De stad Cochem, waarvan hij al ereburger was geworden, heeft niet alleen de heropbouw van het kasteel aan hem te danken. Ook in de stad en haar omgeving heeft hij vele verfraaiingen gerealiseerd waaraan Cochem ook nu nog veel te danken heeft. Foutief is door mij in een eerder nummer vermeld, dat de burcht door de nationaal-socialisten in de jaren '30 en '40 hersteld is. Dit was wel het geval met een aantal andere kastelen, die dan gebruikt werden als symbool voor nationalisme.

Na de dood van Ravené legde zijn zoon Louis de laatste hand aan het bouwwerk. De Duitse Rijksadelaar werd meermalen toegepast, onder meer op plafonds. Dit moest de geschiedenis van het gebouw en het opnieuw ontstaan van Duitsland in 1871 symboliseren. Ook richtte hij de burcht met een rijke kunstverzameling in, waarvan nu nog in de privévertrekken lambrizingen, kasten, meubels alsook historische kachels en enkele schilderijen bewaard zijn gebleven. Later verkochten de erven Ravené de burcht aan het Pruisische ministerie van Justitie. Het grootste deel van de kunstcollectie werd echter niet verkocht, maar door de familie meegenomen. Zo kon het gebeuren dat de meeste kunststukken door oorlogsgeweld in Pommeren, Berlijn en Potsdam in 1944-1945 door oorlogsgeweld vernietigd werden.

Na 1945 werd de burcht door het Bundesland Rheinland-Pfalz overgenomen en in 1978 voor de symbolische prijs van DM 664.000,- aan de stad Cochem verkocht. De nog aanwezige inrichting verblijft in bruikbeem op de burcht. Voor

De binnenplaats met ridderzaal, poort en klokkentorentje.

het beheer, onderhoud en rondleidingen werd de Reichsburg GmbH (Besloten Vennootschap) opgericht.

Laten we nu eens een denkbeeldige rondleiding door de schilderachtige Reichsburg houden. Er leiden twee bergpaden dwars door wijngaarden en rosten vanuit Cochem naar het poortgebouw van de burcht. Boven de poort zelf is over de volle breedte een heraldische adelaar geschilderd. We betreden nu de buitenste hof. Van hier uit hebben we een goed zicht op de machtige donjon met de vier hoektorentjes. Op één van de zijden van de donjon is een gigantisch Venetiaans mozaïek uitgevoerd op een gouden ondergrond. Het stelt de heilige Christophorus voor.

Ook het burchtkapelletje dat op een vooruitspringende rotspunt staat, zien we aan de buitenste hof. Om instortingen te vermijden is het kleiner uitgevoerd dan dat het zou moeten zijn. Op de binnenste hof staan we tussen een schilderachtige groep van gebouwen. De grondvorm is een gesloten vierkant en de gebouwen zijn door galerijen en overgangen met elkaar verbonden. Toch maakt het door het vele licht geen onrustige indruk.

De buitenmuren van het eigenlijke woonhuis dat tegen de donjon aanstaat, waren nog in de ruïne aanwezig. Het was dan ook het eerste gebouw dat na de buitenste ringmuur gereed kwam. De bouwsporen in het woonhuis waren zodanig, dat alle oorspronkelijke ruimten gereconstrueerd konden worden. Het herbergt onder meer een keuken, gastenverblijven, slaapkamers, een grote zaal en zolders. Vanuit de woon- en slaapvertrekken voeren wenteltrappen en bordessen, voor een deel binnen de dikke muren, naar de tuinen en uitzichtpunten. Oude torens, waarin eens de gevangenen zuchtten, werden verbouwd tot biljartruimte of rookkamer. Ieder klein detail kreeg de aandacht van de bouwheer. De inrichting door de familie Ravené moet dan ook overweldigend zijn geweest.

Tegenwoordig zijn niet alle ruimten ingericht door het gebrek aan kunststukken en financiën voor het beheer. Wie echter wordt rondgeleid heeft niet het idee dat er een kamer wordt overgeslagen. Van de representatieruimten is de eetzaal volledig met meubels uit de neorenaissance ingericht. Ook is

er een zogenaamde Delftse kachel te vinden, van buiten bekleed met gedecoreerde keramische tegeltjes. De deuren en lambrizeringen zijn volledig met de hand uitgesneden.

Aansluitende vinden we de kemenade, die laatgotisch is en een ribgewelf bezit. Er staan meubels in Lodewijk-XV-stijl en er hangen schilderijen uit de 17e en 18e eeuw. De ridderzaal heeft een houten tongewelf dat rust op vier houten zuilen. Het gewelf is tegenwoordig in barokstijl gestuct. Een grote neogotische schouw met de familiewapens van de keurvorsten van Trier en de burchtbewoners geven een beeld van de geschiedenis van het gebouwencomplex. Voor de ridderzaal vinden we de jachtkamer, die laatgotisch van stijl is en voor het grootste deel met originele renaissance-meubelen is ingericht. Verder vinden we door het hele gebouw heen diverse middeleeuwse voorwerpen zoals een 3½ meter hoog harnas, dat aan een reus zou hebben toebehoord.

De burcht is een zeer imposant gebouw; het is bijna overbodig om te vermelden dat een bezoek de moeite waard is. Hoewel de herbouw door de toenmalige tijdgeest iets anders verlopen is dan tegenwoordig het geval zou zijn, is het gebouw zeker niet kitscherig te noemen. Wie het wil vergelijken met een geheel oorspronkelijke burcht moet eens 30 kilometer stroomafwaarts gaan kijken in Burg Eltz, dat samen met de Reichsburg een van de opmerkelijkste kastelen langs de Moezel is. Toeristisch gezien zijn beide kastelen zeer succesvol en dit heeft ook zijn uitstralings-effect op de omgeving.

Ook ons eigen Valkhof heeft dit in zich; daarom blijft de Valkhofvereniging pleiten voor herbouw (geheel of gedeeltelijk). We blijven dan ook zoeken naar mogelijkheden om dit gerealiseerd te krijgen.

Bron: Informatiefolders Reichsburg Cochem GmbH.

GERTRUDIS VAN NIJVEL EN NIJMEGEN - DEEL 1

Door Henk Schoomwater

De meeste Nijmegenaren en toeristen die 's zomers wandelen in de omgeving van de Belvédère, zullen wel eens gekeken hebben naar de enorme steenklompen die zich bevinden onder de stenen brug, die voert naar het schone uitzicht (zie afbeelding). Ze lijken er alleen neergezet om de daar oplopende grond enige steun te geven en voor verzakken te behoeden. Tot die interpretatie geven de dikke steunberen wel enige aanleiding. Echter, we bevinden ons wel bij een zeer oud stukje Nijmegen, dat waard is om er wat langer bij stil te staan. Het zijn namelijk de resten van het priesterkoor van de Gertrudiskapel, die gebouwd werd tussen de jaren 1456-1460.

Ongeveer op deze plaats of minstens in de buurt moet een nog veel ouder kerkje hebben gestaan, dat aan dezelfde vrouwelijke heilige was toegewijd. Dat zal het oudste kerkgebouw van Nijmegen zijn geweest. Als parochiekerk moest deze wijken voor de uitbreiding van de Valkhofburcht. Deze uitbreiding was begonnen door Keizer Frederik Barbarossa en naderde nu zijn voltooiing met nieuwe muren en gracht. Tijdens een eventueel beleg kon deze kapel misbruikt worden om als vesting voor de tegenpartij te dienen. Men heeft toen de kerk meer westelijk verplaatst en gebouwd op de heuvel die Hundisberg is geheten. Het is de plaats van de tegenwoordige Grote of St. Stevenskerk. In 1273 was de bouw hiervan zover gevorderd, dat deze ingewijd kon worden door de beroemde bisschop van Keulen, Albertus de Grote, onder wiens diocees Nijmegen toendertijd viel.

Nadien brak men de kerk bij het Valkhof af. Albertus had echter bepaald dat het kerkhof in ere gehouden moest worden. Daarom moest er elk jaar op Drievuldigheidszondag, de eerste zondag na Pinksteren een processie gehouden worden vanuit de St. Stevenskerk naar dit terrein. Dit is de oorsprong van de latere Maria-Omdracht. In bescheiden mate vindt dit nog ieder jaar plaats.

Op de eerste plaats vragen we ons af, wie de Heilige

Gertrudis is. Als oudste patrones van Nijmegen lijkt het mij wel zinvol om hier een antwoord op te geven.

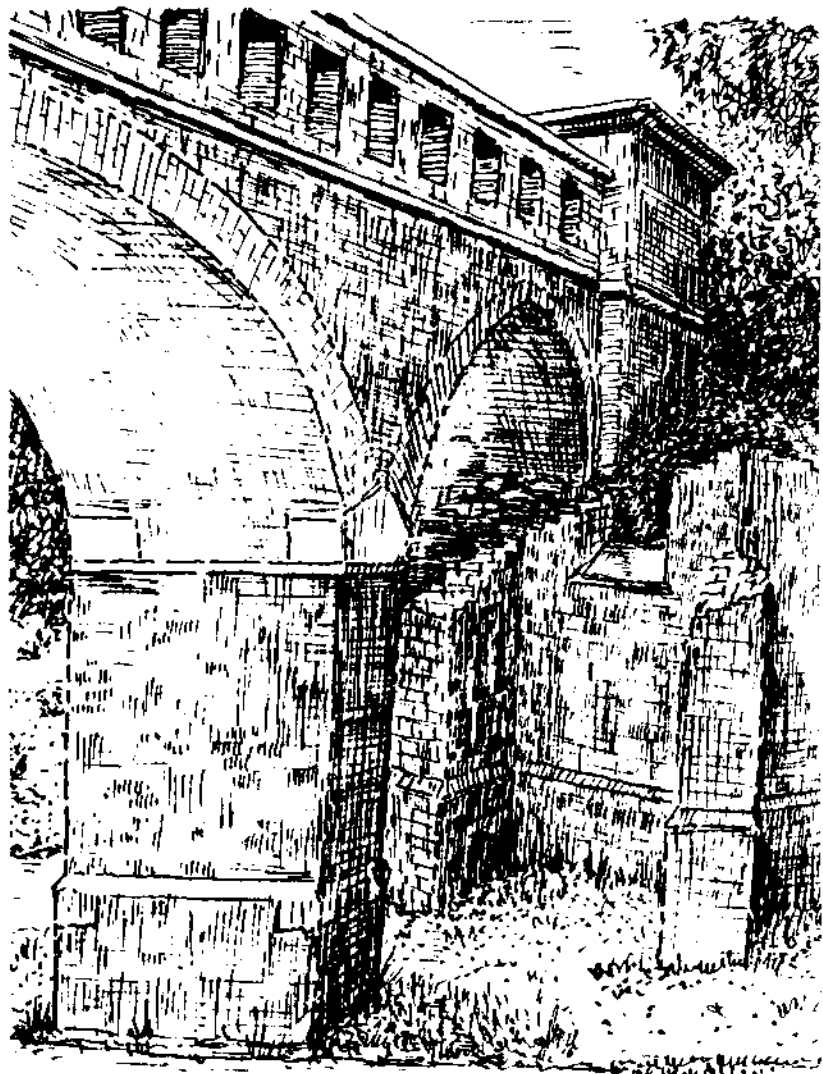
Haar geboorteplaats is niet met zekerheid bekend. Maar haar vader wordt wel genoemd: Pepijn van Landen. Landen is een klein plaatsje in België. Haar vader had hier grote bezittingen en kreeg later de bijnaam "De Oude". Als "hofmeier" had hij een vooraanstaande positie aan het hof in het Frankische Austrasië. Gertrudis werd in 626 geboren en ook is bekend dat haar moeder Itta heette.

Volgens het levensverhaal, opgetekend in oeroude tijden, zou ze reeds als kind van 10 jaar een huwelijksaanzoek hebben gekregen van Koning Dagobert. Hoewel ze nog zo jong was, wist ze toch wat ze wilde en verklaarde zonder blikken of blozen in tegenwoordigheid van het gehele Frankische Hof dat ze alleen maar "de bruid van Christus" wilde worden. Een gebruikelijke term om te zeggen dat ze wilde toetreden in een klooster.

Vanwege haar bijzondere schoonheid kreeg ze niet alleen een aanzoek van de koning, maar dongen ook veel adellijke ridders naar haar hand. Verschillende van deze lieden dreigden haar zelfs te ontvoeren. Haar moeder had ondertussen een klooster gesticht in Nijvel (Nivelles), een plaatsje 30 kilometer ten zuiden van Brussel. De Heilige Amandus, bisschop van Maastricht, had haar dit aangeraden. Zo ontstond in Nijvel het eerste klooster voor vrouwelijke religieuzen in de Nederlanden. Evenals Keulen was ook het bisdom Maastricht in die 7e eeuw zeer uitgestrekt en omvatte behalve de wijde omgeving van Maastricht ook de tegenwoordige bisdommen Luik, Antwerpen, Mechelen en Namen.

Toen het klooster eenmaal klaar was, liet zij haar dochter naar Nijvel komen, al was het maar om al die aanbidders van het lijf te houden. Zoals in die tijd gebruikelijk bij aan God toegewijde vrouwen, knipte zij de haren van Gertrudis gedeeltelijk af (tonsuu). Hierdoor verkreeg ze een zekere bescherming. Volgens het Edict van Clotarius II werden mannen die deze vrouwen met hun avances lastig vielen gestraft met de dood. Vanaf dit moment werd Gertrudis met rust gelaten.

Na de door van haar man vertrok Itta met Gertrudis

De resten van de absis van de Gertrudis-kapel onder de brug

naar de Belvédère in Nijmegen (tekening: H. van Brienen, 1984).

voorgoed naar Nijvel, omdat het klooster gebouwd was op één der landgoederen van haar overleden man. Vooral bisschop Amandus heeft het klooster altijd zeer ondersteund. Het was immers zijn plan geweest, en hij zag het klooster als een steunpunt van het pas ontluikende christendom. In 650 werden nieuwe gebouwen opgetrokken voor de uit Ierland afkomstige nieuwe geloofsverkondigers.

Een gedeelte van deze mannen vestigden zich in het nabij gelegen Fosses en stichtten ook hier een klooster. Een ander deel hielp met het voltooiën van het vrouwenklooster. Deze groep bouwde voor zichzelf naast de nieuwbouw een mannenklooster. Zo werd het ook het eerste dubbelklooster in de Nederlanden. In die uitgestrekte velden waar bijna niemand woonde, en altijd gure individuen rondliepen was men elkaar zodoende tot steun.

De moeder van Gertrudis, Itta, werd door bisschop Amandus tot eerste abdis gewijd. Zij stierf in het jaar 652, toen Gertrudis nog maar 26 jaar oud was. Toch nam ze de leiding van het klooster over en werd ze tweede abdis. Ook haar zussen traden in dit klooster, waarvan de H. Begga de bekendste is geworden.

Hoewel Gertrudis nog maar 10 jaar te leven had liet ze in Nijvel nog drie kerken met kloosters ernaast bouwen: één voor vrouwen en de andere twee kloosters voor mannen. Ook liet ze gastenverblijven en een ziekenhuis neerzetten. Zo langzamerhand ontstond rond deze gebouwen een stadje, dat nu het centrum van het tegenwoordige Nijvel is.

Haar zorg voor de zieken en haar vrijgevigheid maakte haar alom bekend. Doch ook wetenschappelijk was zij een gevormde vrouw, al moeten we niet meten met de tegenwoordige maatstaven. Maar met datgene wat ze wist kon ze geestelijk leiding geven aan de haar toevertrouwde kloosterlingen.

Ze stierf op 17 maart 659. Vrij spoedig na haar dood, in 670, beschreef één van de monniken haar leven in de "Vita Sanctae Gertrudis Virginis". Hij beschreef haar zoals hij haar zelf gekend had: een evenwichtige vrouw, door meditatie gericht op de geestelijke waarden in dit leven. Haar lichaam begroef

men in de crypte van de Collegiale kerk (zie afbeelding). Later in de Romaanse tijd bouwde men een veel grotere kerk. Deze werd in 1046 ingewijd door bisschop Wazo van Luik, in tegenwoordigheid van de Duitse keizer Hendrik III. In de gotische tijd bracht men haar gebeente over in een nieuwe schrijn, die de vorm had van het langschip van een kerk. Helaas vernietigden de Duitsers tijdens het bombardement van 1940 een groot deel van het stadje, waarbij de kerk geheel uitbrandde. Van het schrijn vond men enkel nog fragmenten terug.

Tijdens de restauratie van de kerk verrichtte men onder de vloer van de kerk opgravingen. Tot veler verrassing vond men fundamente van de kerken van de 6e tot en met de 10e eeuw terug. Telkens was de kerk vergroot, tot men in de 11e eeuw de grote bedevaartskerk bouwde. Boven de fundamente van deze verschillende kerken heeft men een betonnen vloer gemaakt, zodat deze nu nog bezichtigd kunnen worden. Het zelfde heeft men ook in Elst gedaan waar de Romeinse tempelfunderingen, met die van twee latere christelijke kerkjes, getuigen van de geloofszin door de eeuwen heen.

Reeds dertig jaar na haar dood zijn er al zoveel genezingen op haar voorspraak gebeurd, dat ze in een latijns boek, de "Virtutes", samengevat moesten worden. Het is dan ook geen wonder dat deze heilige bekendheid kreeg ver buiten haar woonplaats Nijvel. In dit eerste Christentijden wijdde men graag een kerk in met Gertrudis als patrones, vooral in Vlaanderen. Maar ook in ons land, tot in Utrecht toe. In latere eeuwen strekt dit verschijnsel zich verder uit en wordt in Nijmegen de Gertrudiskapel ingewijd.

Veel meisjes droegen haar naam als doopnaam: Geertruida, Geertrui, Trui, Truus, Gerda, Gerry etc. En dit tot in de twintigste eeuw toe.

Naschrift van de redactie: In het volgende nummer kunt U het tweede en laatste deel van dit artikel lezen. Daarin schrijft de heer Schoonwater over de Gertrudiskapel, waarvan de restanten op 50 meter van het Valkhof te vinden zijn (zie afbeelding).

EEN VALKHOF-VERHAAL UIT 1896

Door Maurice Vollebregt

Dankzij de heer J.B. Troost, medewerker van Museumboerderij "De Tip" in Herveld bij Valburg, kwam de redactie op het spoor van een oude vervolgserie over het Valkhof. De museumboerderij in Herveld is compleet ingericht met diverse spullen uit de periode 1850 -1945. Zo zijn er diverse landbouwwerktuigen te vinden, meubels, kledingstukken, huisraad etc. etc. Wie de boerderij bezoekt, waant zich echt in het boerenleven van de vorige eeuw.

Zo was er in de collectie van de boerderij ook een verzamelband terecht gekomen van het blad "Katholieke Illustratie". Het bleek te gaan om de complete en behoorlijk goed bewaard gebleven jaargangen van 1895 en 1896. In nummer 20 van 1896 trof de heer Troost het eerste deel aan van een feuilleton in 12 delen dat zich afspeelt op het Valkhof. Het is getiteld *Koning Karel en Widukind* en geschreven door J.R. van der Lans. In het verhaal strijdt Karel tegen de toen nog wijd verbreide afgoderij in zijn rijk. Het is een geromantiseerd verhaal, dat op een kern van waarheid berust. Een samenvatting leidt te ver, maar wij willen U het begin van het eerste deel niet onthouden:

"Vroolijk klonken de Paaschklokken van het jaar 777 onzes Heeren over het bloeiende Nijmegen; want het groote feest der Christenheid, dat toenmaals, volgens de statuten van de H. Bonifacius, vier volle dagen duurde, zou binnen zijn muren ditmaal met buitengewonen luister worden gevierd.

Koning Karel, de machtige vorst van het ontzaglijke Frankrijk, dat nagenoeg de heele westerse Christenheid omvatte, was met zijn hof in zijn geliefde Niumage gekomen om er te midden der zijnen de feestdagen door te brengen. Het heerlijke lustkasteel, dat hij er zich had laten doen bouwen, was juist gereed gekomen en nu wilde hij daar uitrusten van zijn afmattende veldtochten tegen de woeste Saksen en van den krijg in Italië tot bescherming van den Heilige Stoel.

Nooit had het oude Nijmegen zoo talrijke en schitterende gasten gezien; want van alle uithoeken des rijks waren in de laatste dagen de hertogen en graven, de heeren en prelaten, met groot gevolg van knechten en clercken, te sloop langs de Wale of te paarde en met zware reiswagens langs breede heirbanen herwaarts gekomen om den koning hun eerbiedenis te doen en met hem hoogtijd te houden. Daar waren er van verre en van nabij, zoowel de broeder van de Friesche koning Radboud II, heer Gundebold, die gebied voerde over het land van Alkmaar en Egmond, als hertog Lupus van Aputanië, die regeerde nabij de uiterste zuidergrens des rijks.

Met vreugde en geestdrift hadden de bewoners van Karels bevoorrechte stad den roemvollen monarch met zijn schitterenden en talrijken hofstoet begroet. Zij waren er trotsch op, dat hij hun oude veste tot oppidium regis, tot zijn koningsstad had verheven, en de neringdoende poorters wreven zich vergenoegd in de handen over de welkome voordeelen, die de vorstelijke hofhouding de nijvere stad moest aanbrengen (...)."

Tot zover het verhaal van J.R. van der Lans. Interessant bij dit verhaal is een tekening die gemaakt is door Cornelis Springer uit 1862, met als titel "Het Valkhof te Nijmegen tijdens Karel den Groote". Deze prent is een denkbeeldige reconstructie van het Valkhof rond het jaar 800.

Volgens de Valkhofcatalogus uit 1980 (uitgave Commanderie van St. Jan) is een pentekening van Cornelis Pronk uit 1733 de inspiratiebron van Springer geweest. Beide prenten stellen een gezicht op de eerste binnenplaats voor. Springer verving de gebouwen door onderdelen in quasi-romaanse stijl, welke hij uit architectuurhandboeken haalde. Voor de Nicolaaskapel gebruikte hij een reconstructie-tekening van Alexander Oltmans.

Op zich was deze reconstructie juist, maar Springer maakte tenminste één behoorlijke fout op zijn tekening: *de Nicolaaskapel bestond in de tijd van Karel de Grote nog niet!* Pas ongeveer 200 jaar na Karel zou de eerste steen gelegd worden. Maar goed, in de tijd dat Springer zijn prent maakte

"Het Valkhof te Nijmegen tijdens Karel

den Grootte" (Cornelis Springer, 1862).

waren de onderzoeken van Jan Jacob Weve en Konrad Plath nog niet voltooid, zodat we dat hem niet echt kwalijk kunnen nemen.

Een andere tekenaar gaat veel verder: het is Willem Steelink Jr. die in 1896 een kleurenlitho maakt waarop Karel de Grote in de kapel te zien is. De keizer zit op de galerij en woont de mis bij, terwijl de kapel is afgebeeld in 16e eeuwse stijl (na de verbouwing)! Toch is het weer een fraaie afbeelding, die wellicht gebruikt kan zijn als schoolplaat. In het volgende nummer hopen wij deze plaat te kunnen plaatsen.

Wie overigens een bezoekje wil brengen aan Museumboerderij "De Tip" kan dit op de zaterdagen in de zomermaanden doen. De boerderij is gelegen aan de Schoolstraat te Herveld, met de auto te bereiken via de A15 (afslag Andelst-Zetten). Voor fietsers ligt de boerderij op een steenworp afstand van de Ewijkse Waalbrug en vlakbij de dijk naar Nijmegen, op ongeveer 40 minuten fietsen van de stad. Leuk detail voor de Valkhofvereniging is het zogenaamde bakhuis, dat in 1985 compleet herbouwd is en bekroond werd door de Bond Heemschut als meest geslaagde herbouwproject van dat jaar. Het hoorde eigenlijk bij een andere soortgelijke boerderij en was alleen nog bij de oudste inwoners van het dorp bekend. Die boerderij werd al lang geleden gesloopt, maar het bakhuisje kwam na al die jaren weer terug bij De Tip. Het is ingericht als kruidenierswinkeltje annex bakkerij en op de bewuste zaterdagen wordt er echt brood gebakken. Het verhaal achter deze herbouw houdt U van mij tegoed.

Bron: Katholieke Illustratie, diverse nummers 1896/1897.

KASTEEL DE CANNENBURCH TE VAASSEN

Door: Louk Hendriks

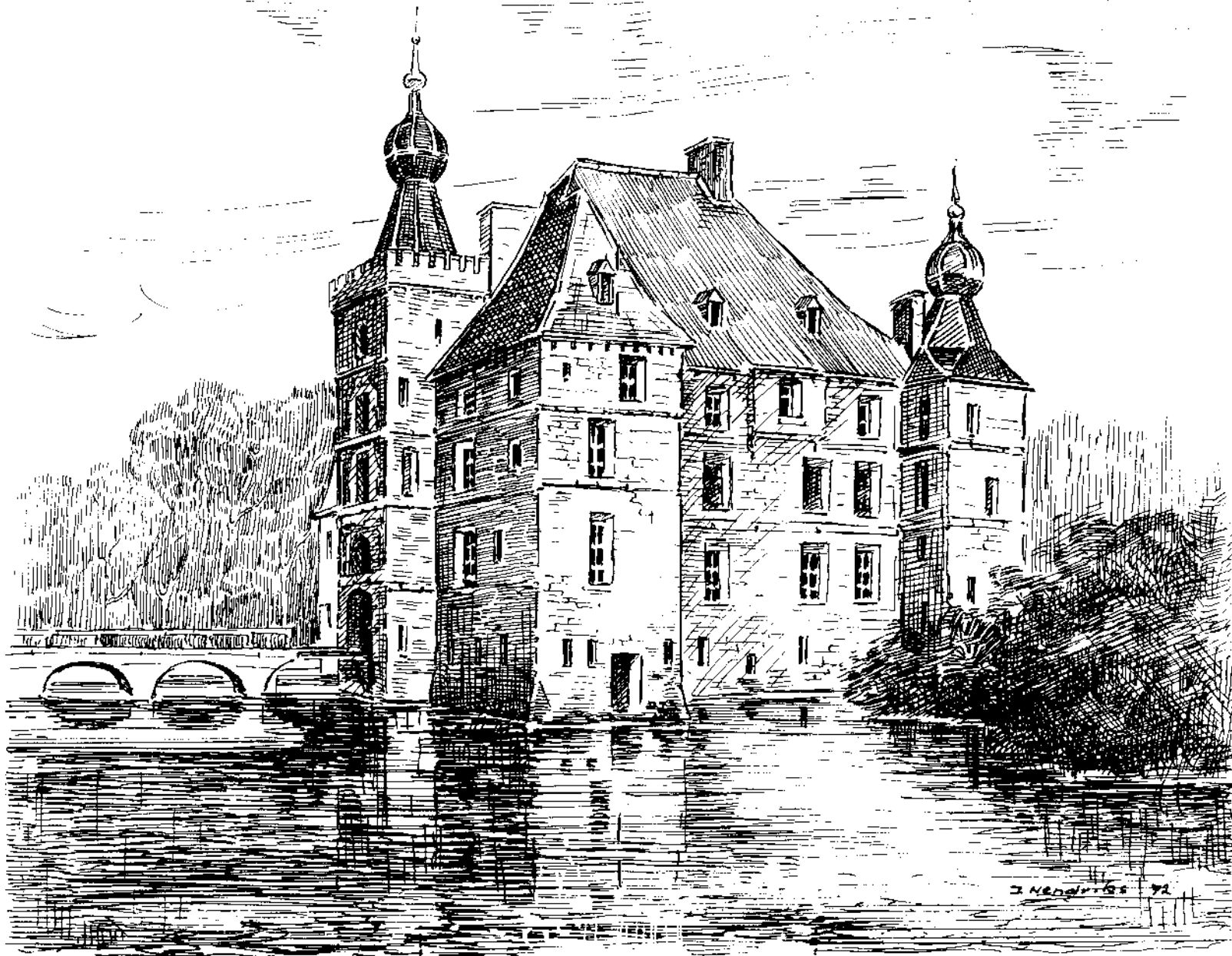
Ten westen van Vaassen ligt de Cannenburgh, dat in 1402 wordt vermeld als een leengoed van de hertogen van Gelre. Hoe het er toen heeft uitgezien is niet bekend.

In 1540 wordt het aangeduid als onbewoonbare ruïne. Maarten van Rossum, de Gelderse maarschalk, koopt het in 1543. Hij herbouwt tweederde gedeelte van de ruïne en maakt gebruik van het gespaarde gedeelte van het middeleeuwse muurwerk aan de oostkant; het krijgt het aanzien van een statig drie verdiepingen tellend slot. Door de leidinggevende rol die hij had in Gelderland bij de renaissance-bouw (eerder bouwde hij het Duivelshuis in Arnhem, dat later lang als stadhuis heeft dienstgedaan) paste hij voor die tijd allerlei nieuwe elementen toe; zoals de sierende elementen aan de gevels nog laten zien.

Zijn bouwplannen werden pas acht jaar na zijn overlijden in 1563 door zijn neef en opvolger, Hendrik van Isendoorn, voltooid. De stamvader van de familie, ridder Rudolph de Cock, zijn we al eerder tegengekomen, want zijn zoon stichtte in 1265 kasteel Waardenburg. Na grondaankoop in 1281 mocht hij zich ook Heer van Isendoorn noemen. Hendriks kleinzoon Elbert van Isendoorn breidde in 1661-1664 het kasteel verder uit; daarmee ging de symmetrie van Maarten van Rossums bouwplan verloren en kreeg het kasteel zijn huidige vorm.

Aan het eind van de 18e eeuw ontstond bij de bewoners de behoefte tot meer statigheid en zwier. Johan van Isendoorn en zijn echtgenote, Anna gravin van Renesse van Elderen, moderniseerden het ingrijpend.

Het kasteel en het voorplein kregen toen het huidige aanzicht, door verplaatsing van de toegangsbrug van de voortoren naar de huidige plaats. Het bordes werd gebouwd en de zandstenen Lodewijk XIV ingangspartij aangebracht, dit gaf een royale entree met directe toegang tot de hal. Ook het interieur werd opnieuw aangekleed. De hoogtepunten zijn wel de in natureleiken uitgevoerde wandbetimmering met portretreeks van de

Kasteel "de Cannenburch" te Vaassen

(tekening: Johan Hendriks 1972).

geslachten Isendoorn en Renesse in de grote hal, en het statieslaapvertrek met beddenis aan de westzijde met het prachtige hemelbed. Na hersteld te zijn is de slaapkamer nu weer in de oorspronkelijke kleurstelling te zien. Na het overlijden van de laatste weduwe van Isendoorn in 1881 wordt het kasteel van z'n mooie inboedel ontdaan. Een dreigende afbraak kon door E. baron van Lynden voorkomen worden doordat het kasteel in 1882 zijn eigendom wordt.

De laatste particuliere bewoonster was mevrouw F.A.F. Cleve-Mollard; in 1945 wordt haar vermogen onder beheer gesteld. De Stichting Vrienden der Gelderse Kastelen koopt in 1951 het kasteel en 24 ha. grond voor het symbolische bedrag van f1,=.

In de jaren 1975-1981 wordt het gerestaureerd en opnieuw in de oude staat ingericht, waarbij er naar gestreefd is, het karakter van het oude interieur van de familie van Isendoorn te benaderen.

Er hangen in de hal portretten van Frederik Johan van Isendoorn à Blois en Anna gravin van Renesse van Elderen en hun voorouders. Als Nijmegenaar wacht U nog een leuke verrassing wanneer U de portretten van het Nijmeegse burgemeestersechtpaar Kelffken tegenkomt.

Het kasteel is mooi aangekleed en laat een goed beeld zien van de oorspronkelijke bewoning. Veel van de oude inrichting heeft men kunnen aankopen uit particulier bezit. Zo ziet U o.a. een verguld wandmeubel met marmeren blad, een grote wandtafel, fauteuils, het hemelbed, de notenhouten stoelen met authentieke bekleding en verschillende portretten.

Alweer een kasteel in deze reeks dat zeker Uw bezoek waard is.

HET LAATSTE KEIZERLIJK BEZOEK OP HET VALKHOF

Door H. van Brienem

Op 3 augustus 1697 kreeg het stadsbestuur van Nijmegen het verrassende bericht dat een "gezandschap" uit Rusland, onderweg van Pruisen naar Holland, de oude Keizerstad Nijmegen wilde bezoeken. Er werd gevraagd deze groep met de nodige eerbewijzen te ontvangen, vooral omdat er "hooggeplaatsten" meereisden!

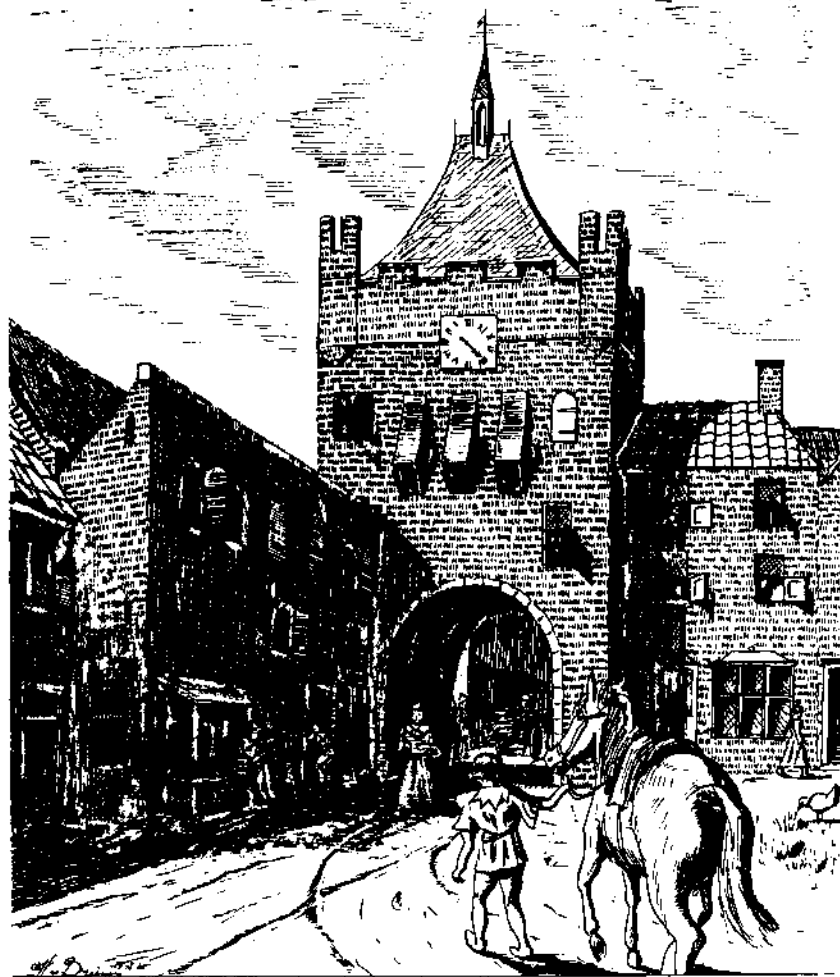
De Nijmeegse burgemeester Beeckman met enkele raadsleden namen de taak op zich de rijtuigen, die via Kranenburg naar Nijmegen zouden komen, in het dorp Beek op te wachten en de reizenden daar officieel te begroeten.

Slechts één enkel persoon (de burgemeester?) was het bekend dat in één van de rijtuigen ook de keizer van Rusland, de beroemde Tsaar Peter de Grote, incognito meereisde! (N.B.: De woorden *tsaar/czaar* en *keizer* zijn afgeleid van de beroemde Romeinse keizer Julius *Caesar*!)

Op dringend verzoek van de keizer was alles zo geregeld, hij wilde onbekend naar een Hollandse havenstad reizen om bij scheepsbouwers en hun werk ervaring op te doen en er vakmensen te vinden die bereid waren om in de Russische havenstad Sint Petersburg hun vakkundigheid te presenteren.

Toen nu het bericht Nijmegen bereikte dat de koetsen met "hooggeplaatsten" spoedig zouden binnenkomen, klonken zoals gebruikelijk vanaf het Valkhof saluutschoten en begonnen alle kerkklokken te luiden. Voor de inwoners was dit altijd een teken dat belangrijke personen de stad binnenkwamen, maar omdat er verder niets bekend was, bleef het op straat rustig. Via de Hunnerpoort reden de rijtuigen dan ook ongestoord langs het Valkhof onder de Burgtpoort door naar de Grote Markt waar het gezandschap in Herberg "De Zwaan" hun intrek nam.

Na een middagpauze zullen zij zeker de belangrijkste gebouwen van de stad bezocht hebben, met o.m. het Raadhuis,

De z.g. "Burgtpoort" vanaf het Kelfkensbosch gezien
(Tekening: H. van Brienen).

de Sint Stevenskerk maar vooral de oude Valkhofburcht. Deze moet voor de keizer dubbel interessant zijn geweest omdat hier Keizerin Theophano vaak verbleef en ook stierf. Eén van zijn verre voorgangers huwde immers een jongere zus van Theophano en ging zo over tot het Christendom. Hiermee begon de grote bloei van de Russisch Orthodoxe kerk; ook de Nicolaasverering verbreidde zich vanuit de stad Kiev over het gehele Russische Rijk.

Na het bezoek van Peter de Grote aan Nijmegen bleef de groep nog bijna een jaar in het westelijke Holland waarna men opnieuw via Nijmegen de terugtocht maakte. Tien jaar later speelde zich nogmaals een zelfde geschiedenis af. Opnieuw was de keizer incognito onderweg naar Holland om in Zaandam het bootwerkersvak grondig te bestuderen. Deze keer was ook de Russische keizerin -eveneens incognito- bij de groep aanwezig. Zij verbleef de meeste tijd in Amsterdam.

In 1717 ontving de Magistraat van de stad Nijmegen een brief waarin werd vermeld, dat de Russische keizer met groot gevolg per boot vanuit Dordrecht naar Rusland zou vertrekken en de stad Nijmegen zou passeren. Omdat nu inmiddels bekend was bij de bevolking dat Tsaar Peter de Grote in Holland verbleef, kwamen op die dag duizenden nieuwsgierigen naar de kade, om te kijken en te zwaaien naar de vorstelijke personen, terwijl alle kerkklokken van de stad beierden en saluutschoten vanaf het Valkhof dreunden. De wuivende burgers waren zich er toen nog niet van bewust, dat dit de laatste keer zou zijn dat een belangrijke keizer het historische Valkhof kon zien. Zeventig jaar later werd de burcht brutaal in puin geslagen en bleef voor de oude Keizerstad slechts een lege heuvel over ...

DE WIJDINGSKRUISEN IN DE NICOLAASKAPEL

Door Henk Schoonwater

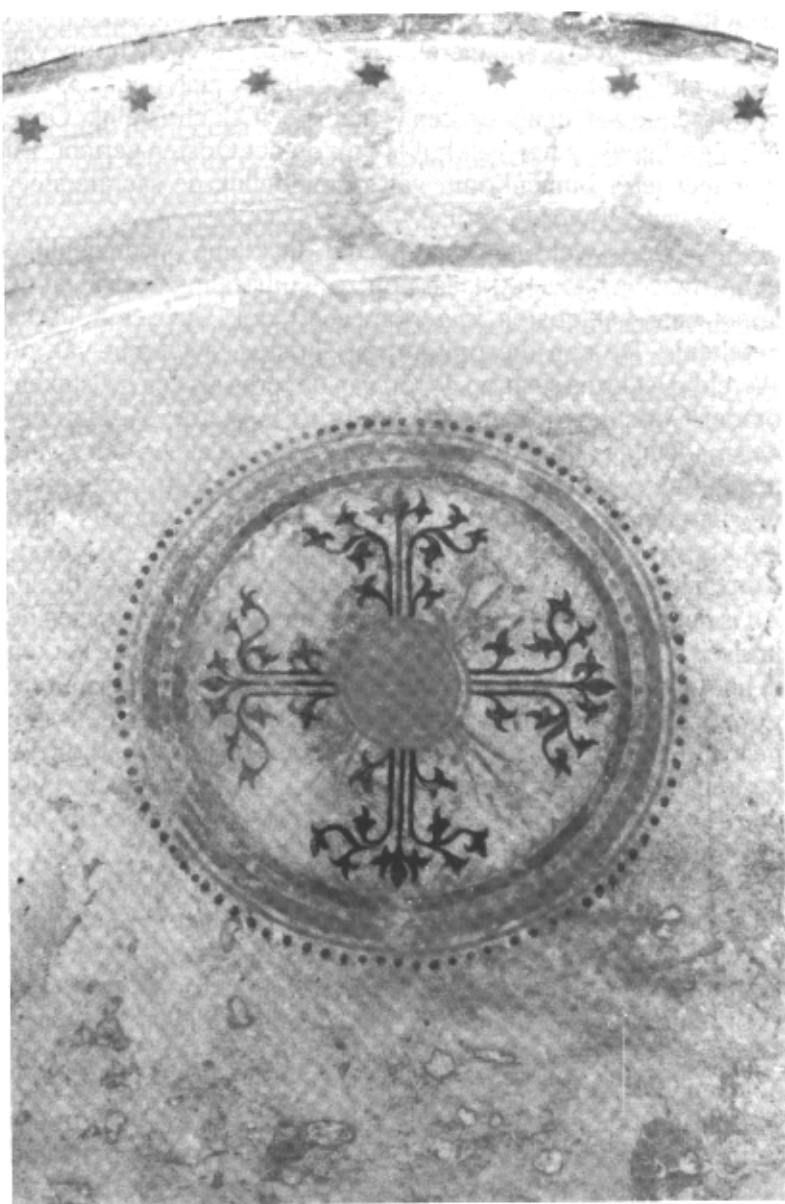
Terloops is in mijn artikel over de gewelfschilderingen in het vorige nummer vermeld, dat zich op de muren van de kapel schilderingen bevonden in de vorm van z.g. "wijdingskruisen". Wat stijl betreft zijn ze evenals de gewelfschilderingen uit het midden van de 16e eeuw en vormen hiermee een eenheid. Dit temeer omdat ze blijkbaar door dezelfde hand geschilderd zijn.

Bezoekers vragen geregeld wat deze kruisen wel te betekenen hebben. Om de grondgedachte te achterhalen moeten we teruggaan tot tijden lang voor het begin van onze jaartelling toen verschillende volken een godsdienst beleden met een veelgodendom. Voor ons zijn de Grieken en de Romeinen het meest bekend. De Romeinen veroverden rond het begin van onze jaartelling onze landstreken, en brachten met hun cultuur ook hun religie (cultus) mee. Overal bouwden zij hun tempels toegewijd aan de verschillende goden die hen moesten beschermen. Resten hiervan zijn op veel plaatsen in Nederland en daarbuiten nog bewaard gebleven.

Zo bijvoorbeeld in het naburige Elst, waar de fundamenten onder de huidige vloer van de kerk nog te bezichtigen zijn (zie ook Gertrudis-artikel, red.). In het nabijgelegen Duitse Xanten kan men zelfs behalve de fundamenten ook de opnieuw gereconstrueerde zuilen zien. Het waren imposante gebouwen; voor de door hen aanbeden God was geen gebouw mooi genoeg. Het waren dan ook heilige en beschermde plaatsen.

Toen de Apostel Paulus in Athene kwam zag hij een opschrift: "Toegewijd aan de onbekende God". Hij haakte er meteen op in, en begon een toespraak tot de Atheners met de woorden: "Die onbekende God ga ik U verkondigen".

Het christendom heeft veel gebruiken overgenomen van het heidendom. Zo ook de tempel, een speciale plaats toegewijd aan God, waar hij aanbeden kon worden en op een speciale wijze vereerd werd. Een plek afgescheiden van het gewone dagelijkse leven, waar men zich in stilte tot God kan wenden.

Eén van de overgebleven wijdingskruisen (Foto: A. Janssen).

In feite heeft dit heidense idee van een scheiding tussen een sacrane en een profane wereld zich voortgezet in de bouw van de christelijke kerken. Ook dat het gebouw zich richt naar de opkomende zon in het oosten is niet specifiek christelijk. Onze Nicolaaskapel op het Valkhof is ook op het Oosten gericht. En wanneer je er binnenkomt, valt onmiddellijk de sacrale sfeer op, als vanzelf word je stil.

Het is wel merkwaardig dat dit kleine onaanzienlijke gebouwtje na bijna 1000 jaar nog zo'n uitstraling heeft. Dat de kapel naar het oosten is gericht heeft ook zijn symbolische betekenis. De zon die opkomt is Christus, het Licht van de Wereld. Het kruis staat op de top van de toren als een heilsteken, omdat Christus voor ons aan het kruis is gestorven. Het was de smadelijkste dood die er bestond, en werd alleen aan zware misdadigers voltrokken. Eerst nadat deze doodstraf niet meer werd toegepast, gebruikten christenen dit als hun herkenningsteken. Dat is in de 5e/6e eeuw geweest. Aanvankelijk werd de Gekruisigde zelf er nog niet op afgebeeld. Zo is het nog lang gebleven. In plaats hiervan versierde men de kruisen met edelstenen of andere ornamenten. De oudste kerken in het Nabije Oosten vertonen aan de buitenzijde, op de muren, gebeeldhouwde Griekse kruisen met gelijke armen. De geschilderde kruisen, zowel in onze kapel als in alle katholieke kerken hebben tot de dag van vandaag dezelfde vorm. Ook werden rond het jaar 1000 veel kerken gebouwd op het grondplan van een Grieks kruis.

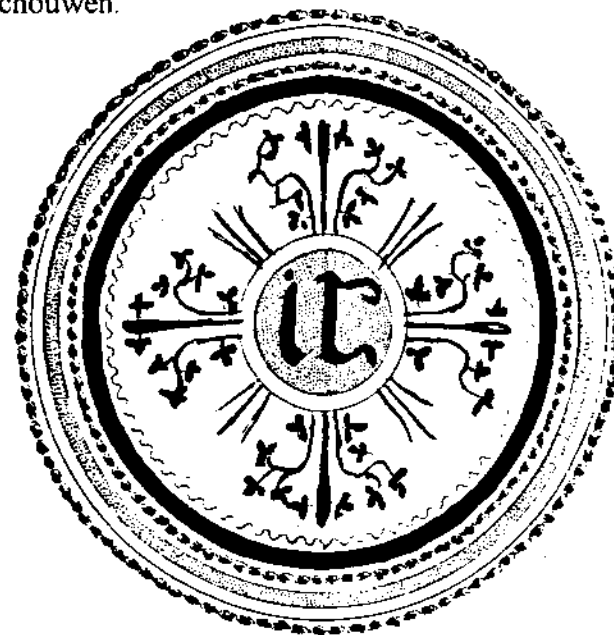
Min of meer kunnen we dit in de Nicolaaskapel ook terugvinden: tijdens de dienst droeg de priester het polystavron: het gewaad met de vele kruisen. Een kruis op het altaar was verplicht. Hiermede is wel voldoende aangetoond welk een voorname rol het kruis in de christelijke godsdienst vervult.

Als "Domus Dei" (Huis Van God) moest dit gebouw ook aan God worden toegewijd. Alleen de bisschop was hiertoe gerechtigd. Dit was een urenlange plechtigheid. Onder meer zalfde de bisschop niet alleen het altaar, maar ook bepaalde plaatsen op de muren: 3 x 4 dus 12 maal in totaal. Het altaar is het symbool van Christus, de twaalf kruisen staan voor de 12 Apostelen. Deze 12 gezalfde plaatsen markeerde men door de

genoemde wijdingskruisen. Het geschilderde Griekse kruis was meestal gevat in een cirkel. Dit is de meest eenvoudige vorm. De cirkel was opnieuw een verwijzing, namelijk naar God, want een cirkel heeft geen begin en geen einde, evenals God. Daarbij komt dat Christus is voortgekomen uit de Vader en zodanig past in de cirkelvorm.

De stralen vanuit het kruis willen het belang van dit heilsteken nog eens verder onderstrepen. De meeste kruisen zijn in de loop der eeuwen vrij eenvoudig gebleven. Alleen in de laat-gotische periode bracht men enige variatie aan. Hiervan geeft het kruis in de Nicolaaskapel een goed en zeldzaam voorbeeld met zijn gespleten en slangvormige kruiseinden. Ook de zon met zijn stralen is in vroegere eeuwen niet gebruikelijk.

Vandaag de dag zijn in onze Nicolaaskapel nog drie wijdingskruisen goed te onderscheiden. Na binnenkomst gaat men aan de rechterkant de galerij in; 3 muurvakken verder ziet men de kruisen die in dit artikel beschreven zijn. Dat ze zo langzamerhand aan restauratie toe zijn, kunt U met eigen ogen aanschouwen.

Eén der wijdingskruisen getekend door J. Oltmans (1847).

GREGORIAANSE GEZANGEN IN DE VALKHOFKAPEL

Door Hein van Brien

Op zaterdagmiddag 30 april 1994 werd door de Nijmeegse Schola Cantorum "Carolus Magnus" in de Nicolaaskapel een pas uitgekomen C.D. met gregoriaanse gezangen aangeboden aan de Rector-Magnificus van de Nijmeegse Universiteit. Enkele van de opnamen werden door de Schola gezongen, zeer passend in deze ruimte. De Schola is ontstaan uit een groep dirigenten die al langer bestudeerden hoe het gregoriaans volgens oude geschriften op de meest originele wijze gezongen kon worden.

De naam Carolus Magnus wijst natuurlijk naar de grote betekenis die Karel de Grote had bij de verspreiding van de gregoriaanse gezangen in West-Europa. Ook al omdat zijn naam onverbrekkelijk met Nijmegen is verbonden, en deze keizer vaak het Valkhof bezocht vond hier in de Nicolaaskapel, het oudste gebouw van Nijmegen, de presentatie plaats.

Na verschillende optredens, onder meer voor de KRO-radio, heeft de Schola dit Mariaconcert voor het eerste met zeer veel succes uitgevoerd in de fraaie middeleeuwse kerk van Flavigny-sur-Ozerian in Bourgondië. Hierna volgden uitvoeringen in Nijmegen, Boxmeer, Kleve en Deventer. Van 13 tot 15 mei neemt de Schola deel aan het 5e internationale "Festival Van Het Gregoriaans" te Watou in België.

Wij kunnen U deze schitterende CD "O Virgo Mater" met gregoriaanse gezangen van Maria-feesten, o.l.v. Stan Hollaardt, omringd door enkele orgel-improvisaties door B. van Berkum (orgel van de Groenestraat Kerk te Nijmegen) zeker aanbevelen! De CD is verkrijgbaar in Veith's "Boutique de Musique" aan het Koningsplein 10 in Nijmegen, telefoon: 080-232975.

EEN NICOLAAS-IKON IN DE "SCHWANENBURG"

Door H. van Brien

Nog altijd is de 'Schwanenburg' beeldbepalend boven de huizen van onze buurstad Kleve te zien. Sinds eind maart bezit deze burcht nu ook een Nicolaaskapel met ikoon.

Het was al jaren bekend dat deze heilige hier eeuwen geleden al vereerd werd. Evenals in Nijmegen kan dit afkomstig zijn van Keizerin Theophano die als eerste de Nicolaasverering naar het westen bracht. In het jaar 980 brengt zij onder zeer primitieve omstandigheden haar zoon ter wereld in het Rijkswald (Ketylwald), dit zou de latere Keizer Otto III worden. Nicolaas was de patroonheilige van de familie, maar vooral in de oosterse kerk beschemheilige voor vrouwen die in verwachting waren.

Via mevrouw Linssen uit Kranenburg ontvingen wij hierover een artikel uit de "Rheinische Post" van Matthias Grass, onder de volgende titel:

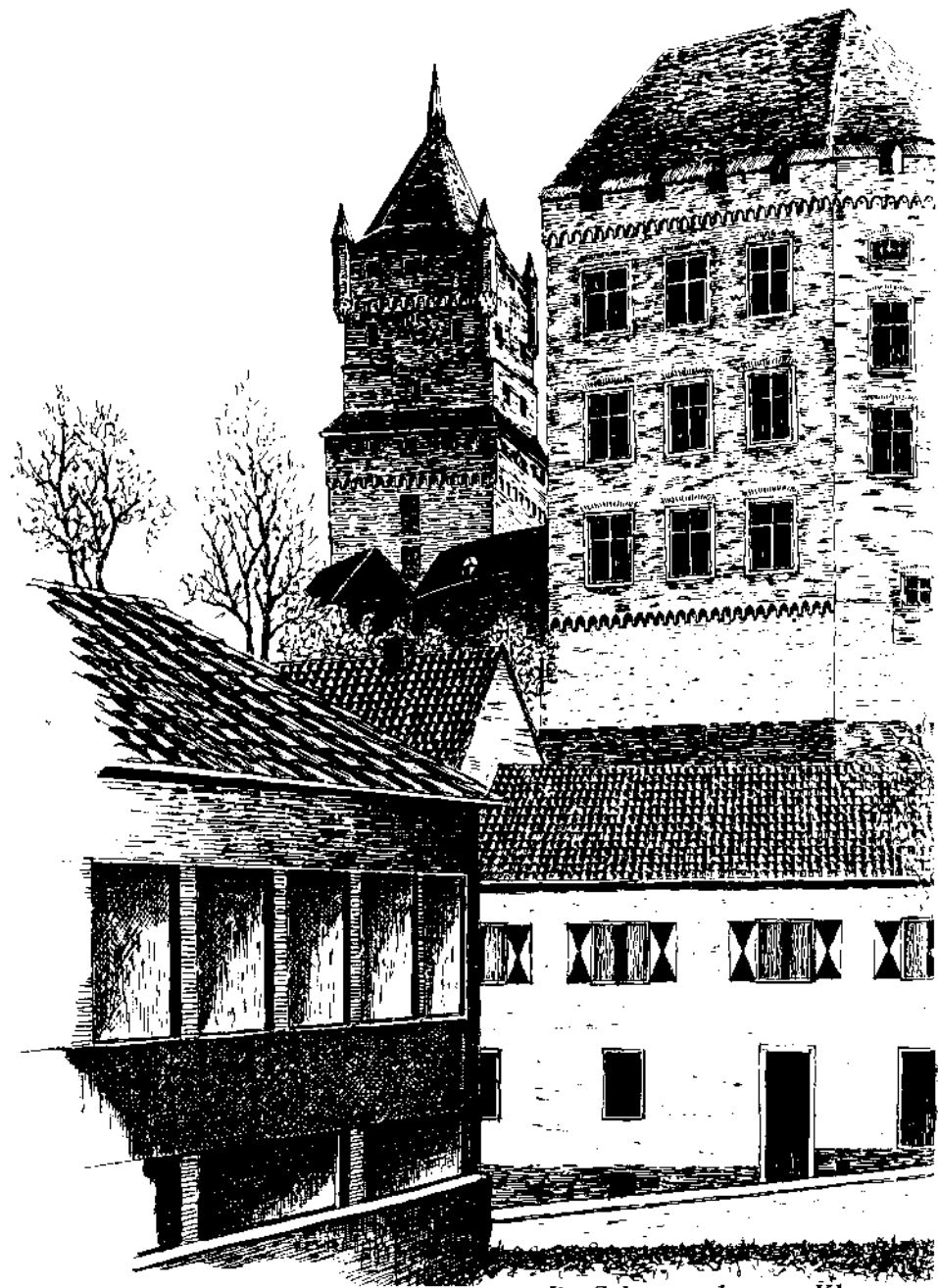
Een Nicolaas-ikoon in een kerker

KLEVE Het lijkt misschien wat griezelig om in de oude kerker onder de Spiegeltoren van de burcht in Kleve naar binnen te gaan, maar in deze stille ruimte met een keurig wit tongewelf is het woord gevangenis plotseling verdwenen.

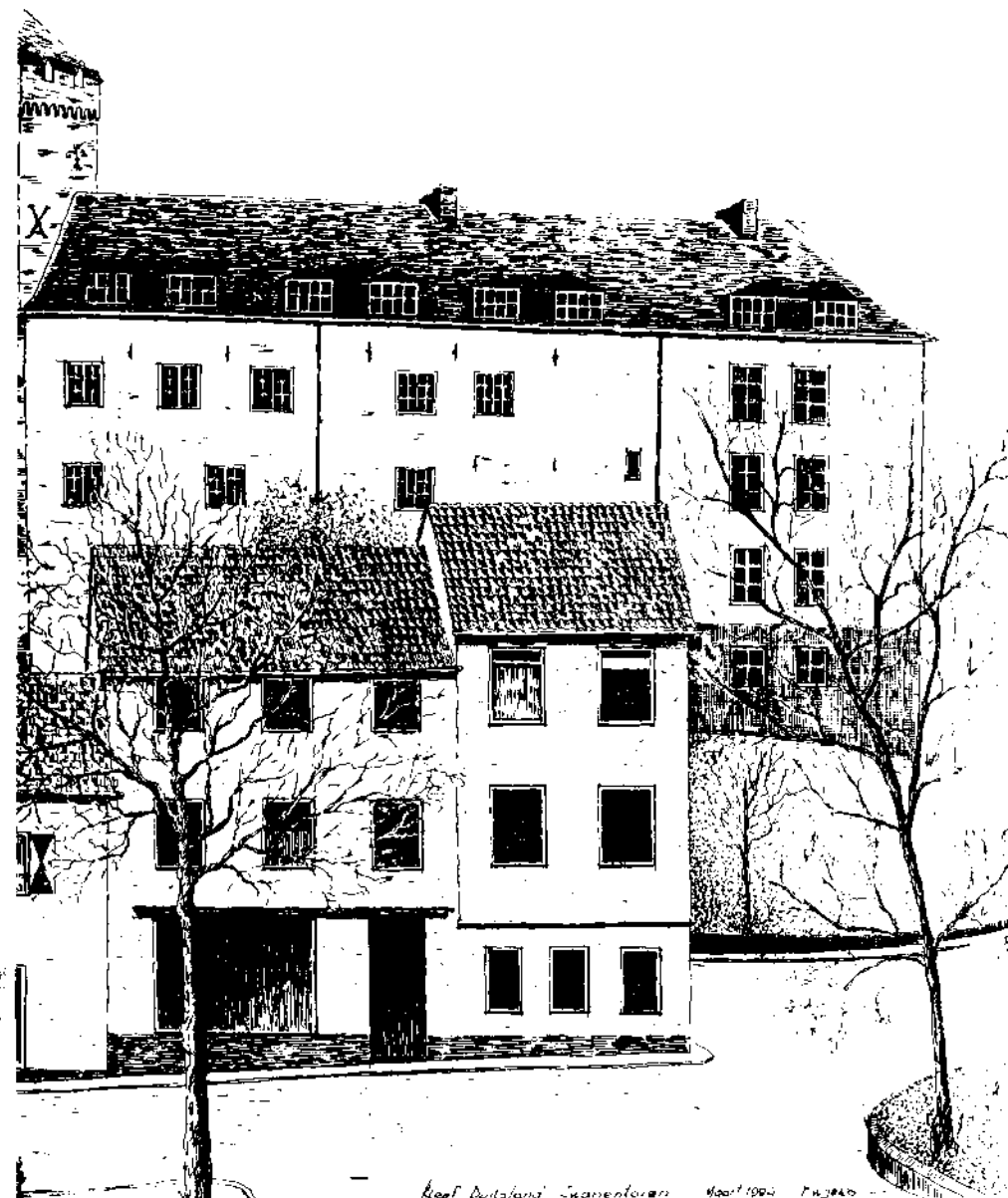
Bij het zien van de prachtige Nicolaas-ikoon die daar staat opgesteld, voelt men zich meer in een devotie-kapel van de oosterse kerk. De vergulde beeltenis van de heilige glinstert geheimzinnig in een donkere schijn die met een orthodox kruis bekrond werd.

"...Mogelijk," zegt de Kleefse pastoor F. Leinung, "komt een orthodoxe Metropoliet dan ook deze ikoon inwijden...".

Met dit nieuwe 'juweel' in de Schwanenburg zijn de Kleefse burgemeester Karl Thelosen, Landesgericht President Zimmermann (die een deel van de burcht in gebruik heeft) en Peter Theissen, voorzitter van de vereniging "Freunde der Schwanenburg", erg gelukkig. Het is de bedoeling dat deze

De Schwanenburg te Kleve

Keel Duitsland - Swantenloren Maart 1994 P. Weijers
(Getekend door P. Weijers, 1994).

ruimte toegankelijk wordt voor de bezoekers van de burcht. De heer Theissen ziet alles als een begin van een aantal exposities die in de toekomst te zien zijn. Nu is er al een presentatie van allerlei voorwerpen die bij opgravingen in Amsterdam (!) gevonden werden. Ook komt er nog een tentoonstelling over de verbouwingsplannen van de Schwanenburg uit 1806 en een serie afbeeldingen en foto's van de stad Kleef vóór de oorlogsverwoesting.

Tot zover het artikel, met dank aan mevrouw Linssen voor haar opmerkzaamheid! Wij wensen onze broedervereniging "Freunde der Schwanenburg" veel succes en beloven onze leden op de hoogte te houden van alle evenementen op de Schwanenburg.

ORTHODOXE JONGEREN IN DE VALKHOFKAPEL

De Orthodoxe Kerk in Nederland is niet groot. Onlangs was de Valkhofkapel het startpunt van een Orthodoxe pelgrimstocht. Daarvan kunt U hieronder een verslag lezen, dat door één van de deelnemers aan ons werd toegezonden.

Door Priester Lambert van Dinteren

Vanuit verschillende plaatsen in Nederland waren ze bijeengekomen, een twintigtal jongeren van uiteenlopende achtergrond - Russisch, Grieks, Nederlands en Koptisch - om op zaterdag 5 maart een kleine **pelgrimage** te maken van het Valkhof naar het Orthodox klooster in St. Hubert.

De tocht werd georganiseerd door SYNDESMOS-Nederland, een vereniging van Orthodoxe jongeren. Deze vereniging bestaat in Nederland nu een kleine tien jaar. Ze stelt zich ten doel Orthodox Christelijke jongeren bijeen te brengen en een band tussen hen te creëren. Jongeren verdiepen er hun geloof en zoeken er naar de plaats van hun geloof in de moderne wereld.

Naast Orthodoxe jongeren nemen sinds kort ook jongeren van de zogenaamde Oriëntaals-Christelijke (of Pré-Chalcedonische) Kerken, zoals de Koptische- en de Syrische-, deel aan de activiteiten. Met hen zijn sinds de jaren zestig diepgaande en vruchtbare gesprekken op gang; zij noemen zich immers ook Orthodox.

Maar terug naar zaterdag 5 maart. Een stralende lentedag. Voor de Orthodoxen was op dat moment de Grote Vasten nog niet begonnen: zondag zou het Carnaval zijn. Volgens traditie organiseert SYNDESMOS-Nederland in deze week die hier aan vooraf gaat aan de Vasten een activiteit waarop meestal naar Russisch gebruik pannenkoeken ("blini's") gegeten worden. Dit jaar ging daar echter een stevige voettocht aan vooraf, die eindigde in het Heilig Klooster van de Heilige Profeet Elias, onder Orthodoxen beter bekend als 'het klooster van Vader Pachom', de monnik die daar jaren alleen woonde maar nu twee broeders in huis heeft: een priester-monnik, Vader

Serafim en een novice, broeder Anton. Zij zijn alledrie van Nederlandse komaf en de diensten worden dan ook geheel in het Nederlands gecelebreerd. Dat betekende ook dat de deelnemers de "blini's" wel konden vergeten. Maar een heerlijke, goedgevulde Brabantse soep en Brabantse vlaai maakte alles goed. Zeker toen er zich tijdens het eten een diepgaand gesprek ontspoon tussen Vader Pachom en de jongeren, die duidelijk verrast waren door wat zij hoorden.

De dag werd omlijst door twee diensten: de kloosterlijke Vigilie op het eind van de dag en een gebedsdienst ("moleben") aan het begin. Door de vriendelijkheid van de Valkhofvereniging en met name van dhr. van Brienem, kon deze moleben gevierd worden in de **Valkhofkapel**. Dat was een geweldige ervaring - te staan in deze oude gewijde ruimte, gebouwd vanuit die Christelijke traditie waarin wij als Orthodoxen nog immer leven. We voelden ons er **thuis**. Links en rechts hadden we de ikoon van Christus en Moeder Gods gehangen. Voor ons stond de ikoon van de Heilige Nicolaas, tot wie wij onze moleben richtten. Lampjes brandden. Op het geïmproviseerde altaar lag het Evangelie, waaruit gelezen werd over Christus Die de Deur is waardoor wij binnen moeten gaan. Een gelegenheidskoortje zong in het Nederlands en in het Slavisch de eenvoudige, maar mooie gezangen van de moleben, in beurtzang met de priester. En allen verhieven hun hart in gebed tot de Heer. Werkelijk een heel bijzondere ervaring, een prachtig begin van onze pelgrimage. Daarvoor: dank, veel dank.

HET POORTGEBOUW VAN DE VALKHOFBURCHT

Door Maurice Vollebregt

Het gebouw dat door iedere bezoeker van het Valkhof vòòr de sloop werd gepasseerd was de hoofdboort van de burcht. In het boek van J.J. Weve "De Valkhofburcht", onlangs uitgegeven door de Valkhofvereniging, vinden we een uitgebreid verslag van de diverse poorten die aanwezig waren. Maar omdat er een foto uit 1911 opdook van de opgraving van de kasteelbrug, lijkt het me interessant genoeg om een artikeltje aan het poortgebouw te wijden.

Weve heeft zeven verschillende benamingen van poorten teruggevonden, met name in de provinciale rekeningen van burchtrepatries. Het blijkt dat er uiteindelijk vier poorten overblijven; de andere drie zijn dubbel vermeld. De voornaamste poort was de *hoofdboort*, ook wel voorste poort genoemd. Dan hadden we naast de hoofdboort nog de *landschrijverspoort*, die tot de woning van de landschrijver behoorde. Dwars door de lange noord-zuidvleugel liep de *rode poort*, ook wel middelste- of binnenpoort genoemd. Deze lag rechts van de huidige Barbarossa-ruïne en gaf toegang tot een kleinere binnenplaats waaraan de woning van de burggraaf lag. De vierde poort was de *poort achter de kapel*; dit was een soort boog die de Nicolaaskapel met de noordwestelijke hoektoren en de ringmuur verbond. Dit is ook in Valkhofnieuws 1994-1 terug te vinden.

Van deze vier poorten blijven er uiteindelijk twee over. De landschrijverswoning was tegen de ringmuur aangebouwd en had een eigen brede inrijpoort door de ringmuur. De hertog van Alva vond dit onveilig en liet tijdens zijn verblijf op het Valkhof in 1573/74 deze ingang dicht metselen met 1600 bakstenen, zo blijkt uit een rekenpost. Ook de poort achter de Nicolaaskapel vond hij onverantwoord; deze werd dichtgemaakt met 1700 stenen. Zo ontstond een extra barrière om op het voorplein te komen.

Zowel de hoofdboort als de rode poort zijn tot aan de sloop van de burcht in gebruik geweest. De rode poort had een

grotere betekenis dan alleen toegang verlenen tot de woonvertrekken. De burggraaf van het Valkhof was tevens rechter van het Rijk van Nijmegen. Rood was de kleur van het gerecht, en waarschijnlijk was dit de reden dat de poort rood was gekleurd. Er is één goede tekening van de rode poort bewaard gebleven, namelijk die van C. Pronk uit 1728. We zien hierop dat de rode poort wel lijkt op de poort in het stadhuis aan de Burchtstraat.

De hoofdboort is altijd de belangrijkste boort van het Valkhof geweest. Het was de enige echte toegang tot het ommuurde kasteel en was gelegen aan de zuid-west-zijde. Dit is achter het tegenwoordige beeld met het engeltje, ter herinnering aan de spoorbaan Nijmegen-Cleve. We moeten de hoofdboort trouwens niet verwarren met de *burchtboort* op het Kelfkensbos. Dat was een stadspoort en deze werd zo genoemd vanwege de korte afstand tot de burcht.

Op de afbeeldingen die van de hoofdboort bekend zijn, zien we geen gracht voor de boort afgebeeld. Toch is die er wel geweest: de brugdelen die Weve in 1911 terugvond bewijzen dat. De tegenwoordige Lindenberg en Voerweg waren verbonden en liepen dus geheel verdiept om het Valkhof heen. De brugfragmenten van Weve lagen recht vòòr de boort en bestonden uit een aantal grote stukken muur (zie foto). Het waren de fundamenteën waarop een houten val- of ophaalbrug gerust moet hebben. Twee muren waren het meest belangrijk: ze waren bijna 5 meter hoog (gemeten vanuit de bodem van de gracht) 1 meter dik en 4 meter breed. Deze twee muren waren evenwijdig en lagen bijna 3 meter uit elkaar. Dwars hierop stonden nog andere muren en pilaren ter ondersteuning. Weve denkt dat dit waarschijnlijk bij een kleine voorburcht hoorde, die aan de hoofdboort heeft vastgezeten. Eén stuk muur kon Weve niet geheel blootleggen: het liep door in de richting van de sociëteit Burgerlust, en aangezien dat privéterrein was, kon hij daar geen opgravingswerk verrichten. De houten brug was niet echt groot: in zeven dagen werd zij door twee timmerlieden compleet vernieuwd.

Waarschijnlijk in het jaar 1538 ruimde de Nijmeegse burgerij alle versterkingen op die burchtheer Karel van Egmond

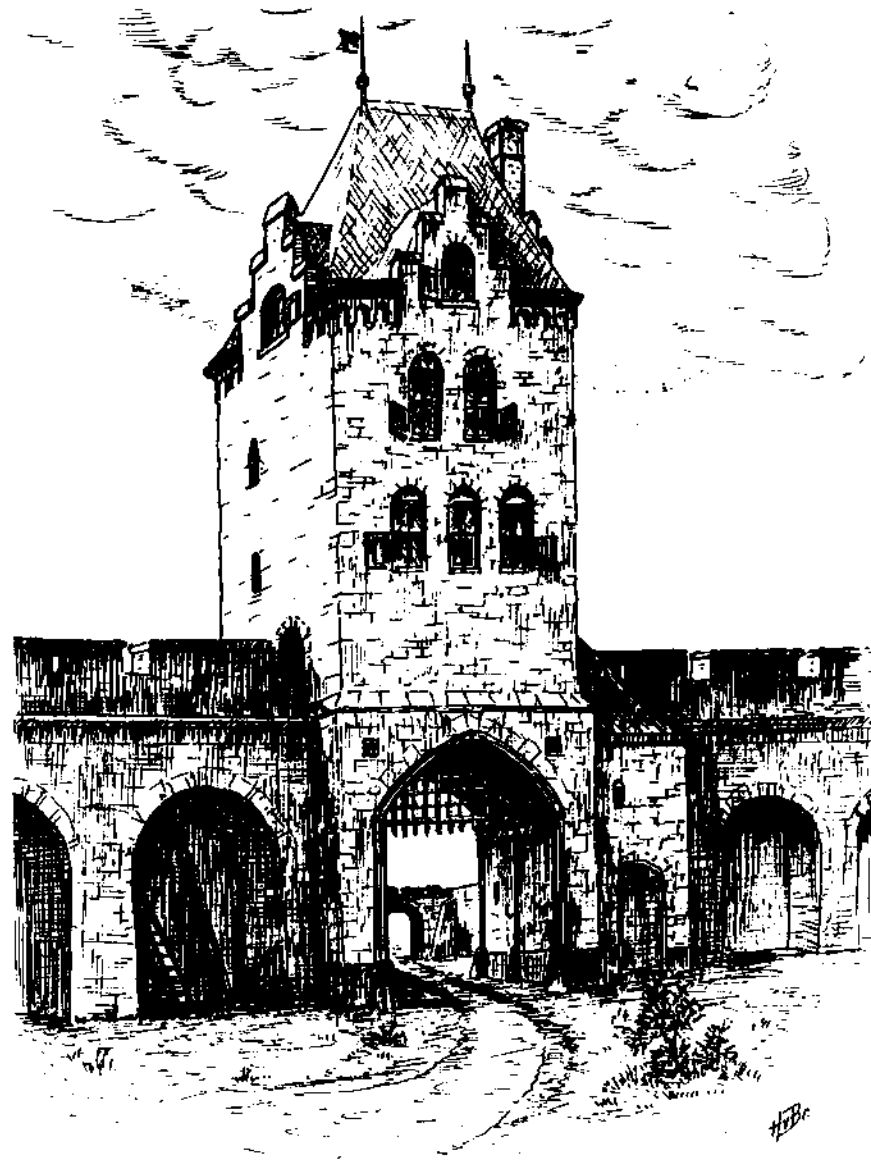
Het fundament van de ophaalbrug (Foto: J.J.Weve, 1911).

had laten aanbrengen, toen hij in conflict kwam met de stad. Er wordt gesproken over het wegvoeren van blauwe steen van de brug naar het Valkhof. In dat jaar moet ook de houten brug zijn afgebroken en is het stenen fundament tot aan het maaiveld weggehaald. De gracht werd dichtgegooid en de houten deuren in het poortgebouw werden later zelfs uit hun hengsels gelicht!

Laten we nu eens kijken naar de vorm van het poortgebouw. Het stond in het verlengde van de brug, zo is de logische conclusie van Weve. De gereconstrueerde tekening van H. van Brienen geeft een goede indruk van het gebouw (getekend vanaf de binnenplaats). Het heeft er zeer imposant uitgezien, ook nadat de gracht werd dichtgegooid. Weve heeft de afmetingen van het gebouw vrij precies kunnen uitrekenen. Hij heeft onder meer gebruik gemaakt van zijn opgravingen, oude prenten en rekeningen. Ook het verslag van de slopers heeft hem geholpen: het bleek dat er omgerekend 411 kubieke meter tufsteen uit het poortgebouw kwam. De breedte van het gebouw bedroeg ongeveer 9 meter bij een diepte van 5 meter. De hoogte van het muurwerk moet 21 meter zijn geweest bij een gemiddelde muurdikte van 70 centimeter. Alleen de dakvensters met hun trapgewelfjes behoren blijkbaar tot een latere periode (15e eeuw) als de poort zelf, die romaans van oorsprong moet zijn.

Omdat het gebouw een verdedigingswerk was, waren zijn zijwanden geheel vlak. Een kantelenkrans heeft zeer waarschijnlijk het dak omgeven. De wanden waren oorspronkelijk nauwelijks van vensters voorzien. Deze zullen wel in de 15e eeuw zijn aangebracht, toen de poort tevens gebruikt werd als rechterlijk archief. Ook de smid van het Valkhof had zijn woning en werkplaats in de poort. Verder was er een vertrek voor de poortwachters. Dit was allemaal mogelijk omdat het poortgebouw door zijn royale afmetingen voldoende binnenruimte had.

Net als de muurtorens (zie mijn artikel in Valkhofnieuws 1994-1) was ook de poort niet diep genoeg gefundeerd. Meerdere malen komt uit rekeningen naar voren dat de muren ondervangen moesten worden. Daarvoor werd dan steen en kalk gebruikt.

Reconstructie van de hoofdpoort gezien vanaf de grote binnenplaats (tekening: H. van Brienen).

Tot slot kijken we nog even naar de afsluiting van de poort: dat had plaats door middel van zware houten deuren, die meermalen vernieuwd werden. Ook moet er nog een tweede afsluiting zijn geweest in de vorm van een ijzeren valhek aan de binnenzijde van de poort (ook te zien op de reconstructie-tekening). Op de meeste afbeeldingen zijn aan de buitenkant van de poort nog twee sleuven te zien, waardoor de kettingen van de ophaalbrug liepen.

Met dit artikel heb ik getracht het poortgebouw van de Valkhofburcht te reconstrueren. Wie meer wil weten over het Valkhof als gebouw, moet absoluut het boek van Weve aanschaffen, dat door de Valkhofvereniging is uitgebracht. Voor leden is het boek dit jaar nog voor f20,= te koop in de Valkhofkapel. De normale prijs bedraagt f27,50. Bedenkt U wel dat het een éénmalige uitgave betreft die nooit meer terugkomt!

Bron: J.J. Weve, De Valkhofburcht, 1993.

Rond 1850 maakte de kapel bijna deel uit van de natuur (uit: Katholieke illustratie, 1896).

INHOUD VALKHOFNIEUWS 1994 - 2:

- * Voorwoord (Redactie) Pag. 49
- * De herbouwde "Reichsburg" te Cochem (M.A.P. Vollebregt) Pag. 50
- * Gertrudis van Nijvel en Nijmegen (deel 1) (H. Schoonwater) Pag. 60
- * Een Valkhof-verhaal uit 1896 (M. Vollebregt) Pag. 66
- * De Cannenburch te Vaassen (L. Hendriks) Pag. 71
- * Het laatste keizerlijk bezoek op het Valkhof (H. van Brienen) Pag. 75
- * De wijdingskruisen in de Nicolaaskapel (H. Schoonwater) Pag. 78
- * Gregoriaanse gezangen in de Nicolaaskapel (H. van Brienen) Pag. 82
- * Een Nicolaas-ikoon in de "Schwanenburg" (H. van Brienen) Pag. 83
- * Orthodoxe jongeren in de Valkhofkapel (L. van Dinteren) Pag. 87
- * Het poortgebouw van de Valkhofburcht (M. Vollebregt) Pag. 89
- * Inhoudsopgave (Redactie) Pag. 96
- * *Tekening kapt: Johan Hendriks.*

Antiquariaat Gijsbers + van Loon

Bakkerstraat 7-7a 6811 EG ARNHEM
085-424421.

Grote sortering boeken over:

- * Nijmegen, e.o.
- * Duitsland (aangrenzend)
- * Archaeologie.

Speciale aanbieding:

*Het Valkhof te Nijmegen
Uitgave Gelre, met 13
afbeeldingen, 1930.*

Normale prijs: f 165,- NU f 92,50